

Paratekster som undersøgelsesfelt i Billedkunst

Når man beskæftiger sig med kunst og kunstudstillinger, forholder man sig også til paratekster som formidlingsfænomen – en varieret verden af kommunikerede symboler, tegn og ord, som peger i retning af kunstværk og kontekster. Derfor giver det derfor også god mening at trække paratekster ind i billedkunstundervisning som særligt undersøgelsesfelt...

Om paratekster

Begrebet 'paratekst' hører oprindeligt til i litteraturteorien, hvor det betegner tekster med støttefunktion til litterære udgivelser set i titler, forord, anmeldelser, bogomslag, pressemeddelelser mv. Paratekster er på den vis tekster *ved siden af* teksten (jf. betydningen af det græske og internationale præfiks 'para'). Begrebet blev opfundet af den franske litterat Gerard Genette, som i sin teori tydeliggør, at paratekster bidrager til at forme den enkeltes forståelse af hovedteksten – paratekster anviser ganske enkelt tilgange for læseren til teksten.¹

Paratekster giver derfor også god mening i kunstens verden, hvor kunstudstillinger kan betragtes som store og komplekse formidlingsbegivenheder med værker i centrum for en række kommunikerende aktører; ingen kunstudstillinger uden kunstformidling, ingen kunstformidling uden kunst. Set i det lys er kunstudstillinger sindrige kommunikationsbegivenheder, som er sat i scene af professionelle formidlere flankeret af interessenter med forskellige roller; kritikere, journalister, gallerister, kuratorer, kunstnere, undervisere, omvisere, publikum m.fl. Kunstværker i udstillingsregi står på den vis aldrig alene, men er omgivet af mange og ulige elementer, som direkte eller indirekte giver informationer om værker, kunstnere og udstillingsarrangør.

Kunstsociolog Dag Solhjell indkredser og nuancerer forståelsen af paratekster i kunstens verden.² Ifølge Solhjell er det karakteristisk, at paratekster grundlæggende set peger i to retninger; mod kunstværket og mod konteksterne. En lille værktekst med oplystning af formel data er således et velkendt eksempel på en afgrænset paratekst, som guider beskuerens blik i retning af kunstværket eller blikket fra kunstværket i retning af værkteksten. Paratekster, der peger i retning af konteksterne, accentuerer til sammenligning, hvilken forståelsesramme kunstværket kan eller bør betragtes i. Her er feltet altid omfattende, idet der kan være tale om katalogtekster i alle afskygninger, udlægninger af kunstværker, formidling af tid, biografier, kunsthistoriske referencer, artikler, markedsføringsmateriale, kunstitidsskrifter, informationstavler, skiltning, bøger mv. Kunstværker bliver altså sat i relation til noget andet med kontekster - kontekster skaber referencerammer for kunstbetragtning og kunstforståelse. Derfor giver det heller ikke mening udelukkende at anskue en kunstudstilling som en selvstændig kontekst for kunstværker. Derimod kan man se kunstudstillingen som et sted og en begivenhed, der ligeledes påpeger andre kontekster:

Kunstudstillingen er en bevidst ordnet struktur af paratekster, der ikke har betydning eller eksistens uden kunstværkerne - paratekster gør de udstillede genstande tilstedeværende og betydningsbærende som kunstværker.

¹ Genette, Gérard. (1997). *Paratexts. Thresholds of interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.

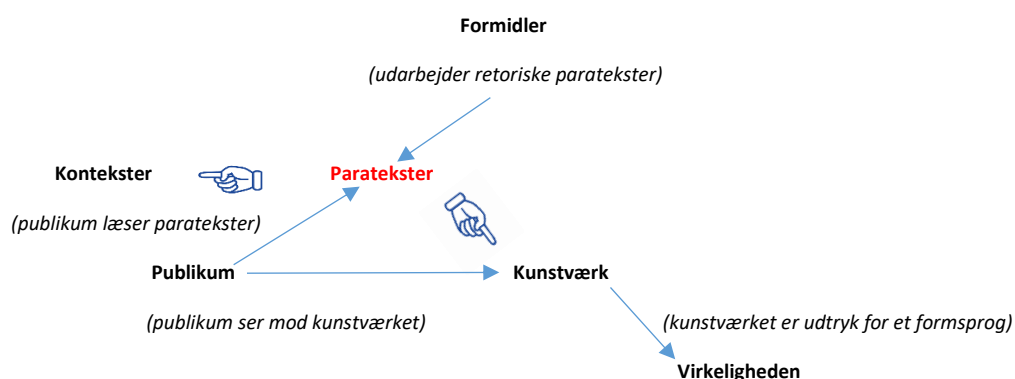
² Solhjell, Dag. (2001). *Formidler og formidlet. En teori om kunstformidlingens praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.

Det kan være en pointe at fremhæve, at paratekster ikke alene skal betragtes som udtryk for det talte eller det skrevne ord. En arrangeret kronologisk ordning af kunst i kunstmuseer er således også et eksempel på en paratekst, idet der både henvises til ydre kunsthistorie og kunsthistorie som den kontekst, de udstillede værker skal betragtes indenfor: ”Paratekstene kan betegnes som tekster formidlerne udtrykker seg gjennom.”³ Paratekster skaber på den vis sammenhæng mellem den verden, kunstværkerne fortæller *om* og den verden kunstværkerne fungerer *i*, kunstinstitutionen og kunstverdenen.

Når beskueren betragter kunstværker på en reflekteret måde, indbefatter oplevelsen og iagttagelsen ikke blot rene, umiddelbare indtryk; det direkte anskuelige. Beskueren vil også se og udnytte den del af udtrykket, som ikke er umiddelbart observerbart i et værk – indsigter som enten er medbragt som tavs eller underforstået viden, erfaringer eller inspiration fra paratekster. Paratekster påvirker i den forstand beskueres afkodning af kunstværker, uanset om opfattelsen kredser om særlige budskaber, tegn eller tekst – paratekster kan bidrage til dybere indsigt og betinge dybere forståelse. Set i det lys kan kunstværker ikke opfattes som isolerede materielle eller immaterielle objekter, som beskueren skal finde betydningen af eller få reaktioner på – kunstværker får derimod som objekter en eksistens i et intellektuelt og socialt rum i kunstinstitutionen eller kunstverdenen.

Et supplerende aspekt kan fremhæves i Dag Solhjells skelnen mellem to uensartede steder, hvorfra beskuerens forståelse af et kunsværk hentes: ”(...) det stedet som ligger i verket selv og det som ligger udenfor.”⁴ Den skelnen er ensbetydende med, at en del af værkforståelsen kommer fra værket udarbejdet af kunstneren; *den interne læsning*, mens en anden del af forståelsen lægges eller projiceres ind i værket udefra; *den eksterne læsning*. Begge læsninger er i spil, når beskueren tilgår kunstværker - interne læsninger af værker suppleres således på et mere eller mindre ubevidst plan af eksterne læsninger, ligesom eksterne læsninger udelukkende fungerer i samspil med interne.⁵ Fordi paratekster både peger mod kunsværk og kontekster, støtter de både den interne og den eksterne læsning.

De karakteristiske træk ved parateksternes placering og betydning i kunstinstitutionen eller kunstverdenen kan illustreres i en model⁶:

³ Ibid.: s. 28.

⁴ Ibid.: s. 33.

⁵ Det er symptomatisk, at nogle former for kunstværker reducerer muligheden for interne læsninger, fordi betydningsbærende elementer eller tegn næsten er fraværende (fx minimalistiske objekter, objects trouvés, monokromer, konceptkunst mv.). Her er parateksterne ofte helt centrale, fordi de indlemmer værkerne i kunstinstitutionens og kunstverdenens kontekster – formidler værkerne som kunst.

⁶ Solhjell 2001: 39. Modellen er gengivet i en let redigeret version.

Modellen synliggør, at kunstværkerne peger i retning af noget udenfor sig selv, beskrevet som *virkeligheden*, erfaringen eller sandheden – fænomener, der hver især er knyttet an til tid. Virkeligheden afhænger af den enkelte kunstners optik som den skabende. Det enkelte realiserede kunstværk kan derfor indimellem også kalde på andre værker, idet formsprog forankrer fra værk til værk, fra tid til tid, og på den vis fremstår som særegne udtryk.

Parateksterne har en forudsigelig central placering i modellen, ligesom det er fremhævet, at de både peger på kunstværker og kontekster.

Konteksterne er i kunstregi afgørende for, hvad beskueren ser og hvordan de ser det. Kunstværker kan betragtes som tegn, der skal afkodes, hvor koden ligger i konteksterne, som ikke alene bestemmer, hvordan beskueren forstår kunstværkerne, men også hvorvidt værkerne overhovedet skal opfattes som kunst. I tilknytning hertil aktualiserer paratekster særlige kontekster. Kunstformidlingens indhold er kunstværkernes kontekster, idet kunstværkerne står for sig som genstand for formidlingen.

Kunstformidlerens opgave er derfor i udgangspunkt at tilrettelægge og strukturere parateksterne, som samlet set kan betragtes som formidlingens former og teknikker. Paratekster kan opfattes som kunstformidlernes potentielle overbevisningsmidler og kan følgelig analyseres som eksempler på retorik.⁷ Formidlingen har indflydelse på, hvorvidt noget bliver betragtet som kunstværker og hvordan de bliver tolket og forstået – dermed er kunstformidling en æstetisk praksis.

Paratekster i billedkunstundervisningen

Men hvordan kan man så forholde sig til parateksten i billedkunstundervisning? I det følgende er forskellige muligheder skitseret...

Paratekster og skriftlig eksamen i Billedkunst på A-niveau

Som led i en forsøgsordning indgår Billedkunst A i en STX-studieretning, hvor faget har fået en specificeret skriftlig dimension. Af samme årsag er der udviklet skriftlige genrer til faget og vejledende digitale opgavesæt, hvor paratekster spiller en eksplicit rolle som anskueliggjort i følgende eksempel:

Kuratering og paratekster

Kuratér en udstilling.

Din kuratering skal tage udgangspunkt i temaet *Postkolonial kritik* (tekst 1).⁸

- Vælg et ud af tre rum til din udstilling (rum 1, 2 eller 3).
- Formulér en udstillingstitel og skriv en paratekst til udstillingen.
- Vælg minimum tre værker fra værksamlingen til udstillingen og skriv paratekster til alle tre værker.

Forklar din idé, valg af rum og udstillingsstrategi.

⁷ Ibid.: s. 41.

⁸ Wolter, Jonas. (2013). *TEMAER I KUNSTEN: GRUNDBOG TIL BILLEDKUNST*. Det ny forlag.

Den nye genre muliggør og intenderer, at den enkelte elev kan agere museumsinspektør og kunstformidler, idet teori, gengivelser af en række kunstværker, fotografier af udstillingsrum og tematik er stillet til rådighed som det centrale indhold og materiale i opgavesættet.⁹ Selve opgaveformuleringen tilkendegiver en implicit forudsætning; at eleverne skal have kendskab til paratekster som fænomen og disciplin - en viden som de tilegner sig i tilknytning til arbejdet med museologi og kuratering og gennem samarbejdet med museer og andre eksterne aktører.¹⁰ I løbet af tre års undervisning vil eleverne på den vis forholde sig meget direkte til forskellige paratekster, som de bliver introduceret for, eller selv opsøger, i forbindelse med museumsbesøg og samarbejde med eksterne aktører. I den skriftlige eksamen er det målet med opgavegenren, at elevernes udarbejdelse og formidling af paratekster vil vidne om den enkeltes kunst- og værkforståelse, kreativitet, retorik og refleksionsevne, ikke mindst fordi ide, valg af rum og udstillingsstrategi afslutningsvis skal forklares.

Det er værd at bemærke, at læreplanerne på alle tre niveauer har fokus på, at supplerende stof inddrages fra andre fagområder eller aktører uden for skolen. Af samme årsag kan paratekster tænkes som et eksempel på afvekslende læringsstof til mere traditionelle faggrundbøger – et læringsstof der accentuerer de kunstværker og udstillinger, som eleverne i forvejen ofte forholder sig til. Man kan således også forestille sig den citerede opgaveformulering i en redigeret og tilpasset version til elever med billedkunst på C- og B-niveau.

Paratekster og fagligt samspil i de store skriftlige opgaver

Alle fag i gymnasieskolen forholder sig til fagligt samspil og arbejder med forskellige dimensioner af samme. Det er derfor oplagt at tænke paratekster ind i sammenhængen – fx når det gælder store skriftlige opgaver.

Hvis man tager udgangspunkt i SRP-opgaven, hvor der er fokus på både fagspecifikke og tværdisciplinære mål, er det muligt at lade paratekster indgå som supplement til værkanalyse, som et led i elevens formidling af et emne, eller lade paratekster indgå som et analyseobjekt i sig selv. Her er tre eksempler på overvejelser:

Det er ikke sjældent, at særudstillinger på danske kunstmuseer, gallerier og andre institutioner betoner politisk kunst. Baseret på den vished er det ikke vanskeligt at forestille sig et tværfagligt projekt imellem billedkunst og samfundsfag, hvor fagenes metoder komplementerer hinanden i en opgavebesvarelse. Den oplagte opgave kan fx tænkes i retning af, at traditionel værkanalyse er i centrum set i udvalgt politisk kunst. Paratekster kan indgå sekundært som et supplement til forståelse, analyse og vurdering af de udvalgte værker, hvor samfundsfag leverer en nødvendig forståelsesramme til relevante politiske aspekter. Den traditionelle værkanalyse kan selvsagt også indbyde andre fag til et tværfagligt projekt afhængig af værk, vinkel, kontekster og studieretninger – i udgangspunkt er det faglige felt åbent.

⁹ Det vejledende opgavesæt er tilgængeligt på Materialeplatformen. Udstillingsrum er fotografier fra Holstebro Kunstmuseum. Materialet indbefatter en plantegning over udstillingsrum.

¹⁰ I forsøgslæreplanen til Billedkunst A er samarbejdskravene specifikke, jf. Faglige mål, 2.1. Arbejdet med museologi og kuratering ekspliciteres som en del af fagets kernestof, i lighed med formuleringerne i læreplanen til Billedkunst B, jf. Kernestof, 2.2.

I en anden version af SRP-opgaven kan fokus fra traditionel værkanalyse flyttes til analyse af udvalgte parateksters betydning for beskueres værkforståelse af et udvalgt værk. Hvis man forestiller sig en opgave med den vinkling, vil empiri blive en del af løsningen – ikke blot set i indsamling af udvalgte paratekster, men også set i nødvendigheden af analyse af beskuerens reception. En del af opgaveløsningen i denne opgaveversion kan være udarbejdelse af både kvantitativ og kvalitativ data – fx i form af spørgeskemaer suppleret med interview.

En tredje version af en SRP-opgave med fokus på paratekster kan opstå i et samarbejde imellem billedkunst og fag, hvor teksten som sprog er et almindeligt omdrejningspunkt for analyse. En paratekst kan således underkastes en sproglig dissekering med henblik på at opnå en større og mere nuanceret forståelse for teksten som tekst – diskursanalyse er et eksempel på en metode, som er velkendt undervisningsstof i flere fag.

Pointen er, at paratekster i flere henseender kan indgå som et led i et tværfagligt skriftligt projekt.

Paratekster og udstillinger

I billedkunsthøjere læreplaner fremgår det, at udstillinger er en arbejdsform, som skal indtænkes: ”Resultaterne af undervisningen vises uden for billedkunstlokalet i form af udstillinger, digital distribution eller præsentationer for at opøve elevernes evne til at kommunikere om og ved hjælp af visuelle virkemidler.”¹¹ Paratekster kan naturligt indgå som et bevidst led i elevers formidling af egne værker og udstillinger – både paratekster som peger i retning af værket og paratekster som peger i retning af kontekster. Mere eller mindre eksplicite aspekter fra museologi er her til stede i form af didaktiske og formidlingsmæssige perspektiver – fx set i kommunikationsforholdet, hvor udstillinger ofte rækker ud efter en afgrænset målgruppe.

Der er endvidere potentiale i at tænke udstillinger tværdisciplinært som et led i målet om fagligt samspil. Her er skoleudstillinger et mulighedsrum, hvor paratekster kan være et delmål for elevers formidling af et udvalgt emne.

Endelig kan man forstille sig den mulighed, at elever formidler paratekster i tilknytning til de værker, som den enkelte uddannelsesinstitution har udstillet.

Paratekster og portfolioen

Når det gælder inddragelse af portfolioen, er det selvskreven, at de skitserede muligheder for at arbejde med paratekster fører til en aktivering af portfolioen som det værktøj, hvor refleksioner, processer, resultater mv. gemmes. En mere målrettet inddragelse af portfolioen som redskab i forhold til paratekster kan imidlertid også udformes i form af en opgave, hvor eleverne frekventerer et kunstmuseum eller en kunstinstitution, hvor de ser, oplever og registrerer en udstilling og efterfølgende skriver forslag til paratekster, som indgår i deres portfolio.

Paratekster er et felt, som både ansporer til inddragelse, undersøgelse og inspiration i billedkunstundervisningen.

¹¹<https://uvm.dk/gymnasiale-uddannelser/fag-og-laereplaner/laereplaner-2017/stx-laereplaner-2017> (3.2 Arbejdsformer).